

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.1.30>**Богдана Довгань,***студентка юридичного факультету**Донецького національного університету імені Василя Стуса***Тетяна Михайліна,***докт. юрид. наук, професор,**професор кафедри теорії та історії держави і права та адміністративного права**Донецького національного університету імені Василя Стуса*

ЦИФРОВІ ПРАВА ЛЮДИНИ ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ТРАНСГУМАНІЗМУ

У статті досліджено сутність та особливості еволюції цифрових прав як складників четвертого покоління прав людини, їхній зв'язок з концепцією штучного інтелекту, роботизацією суспільства, трансгуманістичним вченням, яке передбачає появу постлюдини (надрозуму), та проаналізовано наслідки появи та розвитку такого явища для права загалом.

Охарактеризовано природу трансгуманізму, в основі якого лежить ідея злиття людського та штучного інтелекту, що може зумовити появу нового виду правових відносин, що виникають між людиною і постлюдиною та між постлюдьми.

Визначено витоки, поняття штучного інтелекту, а також його когнітивні функції, еквівалентні людським (сприйняття, розпізнавання та класифікація будь-яких сигналів навколишнього світу, наявність пам'яті без прогалів; обробка значних обсягів інформації тощо).

Обґрунтовано доцільність наділення штучного інтелекту правосуб'єктністю шляхом наведення прикладу роботи Софії, розробленої гонконгською компанією Hanson Robotics, що вміє адаптуватися до поведінки людей і саморозвиватися та отримав громадянство Саудівської Аравії.

Зазначено, що правосуб'єктність робота, наділеного штучним інтелектом, передбачає регламентацію його правового статусу, переліку прав та обов'язків, обсягу відшкодування збитків за завдану матеріальну шкоду тощо. Розглянуто можливість набуття роботами правосуб'єктності за аналогією з фізичною та юридичною особами. Проаналізовано, що останній варіант є більш доцільним, оскільки в такому разі є можливість наділення електронної особи власним майном, офіційна реєстрація нового суб'єкта та несення майнової відповідальності власником.

Порушено питання перспективи появи нової сфери юстиції, а також необхідності розвитку галузі ІТ-права, належна правова база якого є найбільш важливим елементом подальшої технологізації суспільства.

Зроблено висновок, що лише своєчасне законодавче регулювання відносин, що виникають у зв'язку з появою та розвитком цифрових прав, є запорукою досягнення консенсусу між людиною та штучним інтелектом у майбутньому, адже, якщо дозволити новим технологічним дивам еволюціонувати стихійно, це може призвести до негативних незворотних суспільних процесів.

Ключові слова: штучний інтелект, робот, трансгуманізм, правосуб'єктність, правовий статус, цифрова юстиція, ІТ-право.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток науки, інформаційно-технічна революція кінця ХХ – початку ХХІ століття призвели до появи четвертого, нового покоління прав людини, до якого відносять зміну статі, трансплантацію органів, клонування, одностатеві шлюби, штучне запліднення, евтаназію, вільну від дитини сім'ю та незалежне від державного втручання життя за релігійними, моральними поглядами, а також право на віртуальну реальність та доступ до Інтернету [1, с. 40]. Особливо бурхливо у наукових

колах обговорюються останні з перерахованих, так звані інформаційні права, які визначають як сукупність прав, тісно пов'язаних з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, глобального інформаційного простору та формуванням інформаційного суспільства [2, с. 156].

Ні для кого не секрет, що темпи розвитку інформаційних технологій, цифрового простору є настільки швидкими, що люди просто не встигають опанувати всі новачки. Сьогодні звичними явищами є можливість

доступу до мережі Інтернет, перенесення у віртуальний простір, особливо для любителів комп'ютерних ігор, а машини-роботи присутні майже у всіх сферах життя. Відповідно, змінюється свідомість людини, що призводить до появи нового кола суспільних відносин, а це вимагає модернізації класичних правових орієнтирів. Однак, якою мірою нові процеси вплинуть на право, досі залишається невідомо. Для того, щоб відповісти на це питання, необхідно дослідити, які тенденції розвитку властиві ІТ-сфері сьогодні та яким є їхній безпосередній зв'язок з правом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемі визначення сутності прав четвертого покоління та інформаційних прав присвятили свої наукові роботи О.О. Барабаш, С.Б. Булеца, Ю.А. Дмитрієва, О.М. Калітенко, М.В. Коваль, О.Г. Кушніренко, Н.Б. Мушак, С.В. Насимова, Д.М. Шебаніц та ін. Дослідженням природи трансгуманізму, штучного інтелекту, роботизації суспільства займалися Ю. Мартинюк, О. Радутний, Н. Терлецька, Л. Улашкевич та ін. Однак досі питання визначення ролі інформаційних прав четвертого покоління у формуванні перспектив розвитку людства, з'ясування наслідків технологічного прогресу для правової реальності не було порушено.

Метою наукової статті є аналіз особливостей змісту та розвитку цифрових прав, пов'язаних із трансгуманізмом, штучним інтелектом, роботизацією, для визначення можливих шляхів їх правового регулювання.

Виклад основного матеріалу. Темпи суспільного розвитку демонструють, що перелік інформаційних прав, а отже, і прав четвертого покоління буде розширюватися (у перспективі п'яте, шосте покоління прав людини і т. д.). З кожним днем комп'ютери та інші технічні прилади все більше удосконалюються, поряд із цим активно прогресує штучний інтелект, який нині застосовується в різних сферах – від побутової техніки до управління атомними станціями [3, с. 8].

Однак технологічні дива ХХІ століття не лише мають низку позитивних властивостей, а й породжують цілий ряд проблем. О. Терешкун говорить, що той, хто хоч раз замислювався над проблемами майбутнього людської природи, наслідками генних маніпуляцій, розуміє, які ризики несе неконтрольованість науки і техніки [4, с. 129]. Тому першочергове й головне завдання сьогодні – зрозуміти, яким чином регулювати відносини, що породжуються результатами технічної революції, і чи взагалі модерні винаходи сумісні з усталеною системою права.

Так, уже сьогодні учені задумуються над винайденням форм фізичного безсмертя, яке можливо досягнути завдяки удосконаленню штучного інтелекту. Власне, ці ідеї лягли в концепцію *трансгуманізму* – раціонального, заснованого на осмисленні досягнень і перспектив науки світогляду, який визнає можливість і бажаність фундаментальних змін в біологічному положенні людини за допомогою передових технологій з метою ліквідувати страждання, старіння, смерть, і, як результат, передбачається поява нової біологічної форми – постлюдини (розумної істоти, модифікованої до вищого ступеня) та надрозуму, що якісно перевершує людський мозок [3, с. 8]. Фактично, йдеться про злиття людини зі штучним інтелектом. Деякі науковці вважають, що така концепція може бути реалізована вже до 2045 р. [5, с. 61]. А отже, йдеться про появу нового виду правових відносин, що виникають між людиною і постлюдиною та між постлюдьми (залежно від ступеня та етапу реалізації даної концепції). Відповідно, уже сьогодні на законодавчому рівні має розглядатися питання про те, яким чином модерні відносини мають бути врегульовані.

Однак для того, щоб зрозуміти, як це взагалі можливо, необхідно з'ясувати витoki штучного інтелекту. Перші дослідження та заходи, присвячені цьому явищу, розпочалися ще у 1970-1980-х рр. Особливо можна відзначити дисертацію американської дослідниці Енн Гарднер «*Підхід штучного інтелекту до юридичного обґрунтування*», захищену в 1984 р. у Стенфордському університеті, у якій проаналізовано закономірності штучного інтелекту та правового мислення [6, с. 90]. У 1987 р. відбулася перша Міжнародна конференція, присвячена штучному інтелекту та праву, у 1991 р. було створено Міжнародну асоціацію штучного інтелекту та права, а у 1992 р. вона розпочала публікувати журнал «Штучний інтелект та право» [7, с. 52].

Щодо визначення даного поняття, то найбільш точно, на думку О.А. Баранова, дає оксфордський словник: це теорія і розробка комп'ютерних систем, здатних виконувати завдання, які зазвичай вимагають людського інтелекту, таких як візуальне сприйняття, розпізнавання мови, прийняття рішень і переклад між мовами [8, с. 20]. Також штучний інтелект визначають як певну сукупність програмних і апаратних методів, способів і засобів (комп'ютерних програм), які реалізують одну або кілька когнітивних функцій, еквівалентних людським, а подекуди досконаліших [8, с. 23]. О.Е. Радутний стверджує, що це передусім: сприйняття, розпізнавання

та класифікація будь-яких сигналів оточуючого світу (в тому числі тих, які не сприймає людина), наявність пам'яті без прогалин; обробка значних обсягів інформації; генерування нових знань; неупередженість та об'єктивність; самонавчання, саморозвиток, самоперебудова, самовдосконалення (до нескінченності); прискорена швидкість прийняття рішення (секунди та мілісекунди) та інше [9, с. 80-81].

З цього випливає, що штучний інтелект є новою своєрідною формою життя, а це вимагає її нормативного визнання як суб'єкта правовідносин, що веде за собою необхідність визначення правосуб'єктності: регламентацію правового статусу, перелік прав та обов'язків, обсяг відшкодування збитків за завдану матеріальну шкоду тощо.

Сьогодні найбільш поширеною є думка, що правосуб'єктність постлюдині має надаватися за аналогією з фізичною особою, адже, як зазначає О.А. Баранов, якщо когнітивні функції штучного інтелекту еквівалентні когнітивним функціям фізичної особи, то він є правовим еквівалентом фізичної особи [10, с. 10]. Однак якщо концепція створення надрозуму перебуває на стадії розробки, то роботизація вже зараз активно спостерігається у всіх сферах життя. Особливо це явище характерне для таких високотехнологічних країн, як Японія, Китай [11, с. 99]. Так, робот на ім'я Michihito Matsuda під керуванням штучного інтелекту вже балотувався на посаду мера окремого району Токіо [9, с. 91]. Це підтверджує, що для роботів, наділених штучним інтелектом, уже цілком характерна правова поведінка учасників правовідносин. Однак необхідно з'ясувати, чи таке явище дійсно вже є правовою реальністю чи лише її симуляцією.

Відповісти на це питання можна, проаналізувавши такий приклад. Унікальним є прецедент надання 25 жовтня 2017 р. на саміті «Інвестиційна ініціатива майбутнього» у м. Ер-Ріяд (Саудівська Аравія) громадянства андроїду. Ідеться про робота Софію, розробленого гонконгською компанією Hanson Robotics, що вміє адаптуватися до поведінки людей та саморозвиватися (програмне забезпечення його штучного інтелекту аналізує проведені розмови і на основі нових даних покращує відповіді в майбутньому). Цей випадок призвів до того, що на міжнародному рівні виникла потреба визнання штучного інтелекту як destинатора міжнародного права, що не бере участі у правотворчому процесі міжнародних норм, але користується правами та несе відповідальність за невиконання своїх зобов'язань [12, с. 62-63]. Отже, участь штучного інте-

лекту в правових відносинах – це реальність, тому його юридична визначеність є необхідним завданням законодавця, а не примхою сучасного суспільства.

Такі переломи в традиційних поглядах людства на природу інтелекту примушують задуматися про те, що надалі роботи можуть існувати на рівні з людиною, а отже, мають бути встановлені чіткі правила, які здатні зробити таке співіснування безпечним (якщо в цьому контексті взагалі доцільно говорити про безпеку).

Загалом, сьогодні статус роботів регулюється лише певними етичними нормами. Так, Айзек Азімов у 1942 р. в оповіданні «Хоровод» вперше точно сформулював три головних закони робототехніки: 1. Робот не може спричинити шкоди людині або своєю бездіяльністю припустити завдання шкоди людині; 2. Робот має коритися командам людини, якщо вони не суперечать першому закону; 3. Робот повинен піклуватися про свою безпеку, але тільки до тих пір, поки це не суперечить першому і другому законам. Існує ще нульове, і, напевно, найголовніше, правило: робот не повинен спричинити шкоди людству або своєю бездіяльністю допустити, щоб людству була спричинена шкода. Це підштовхнуло Всесвітню комісію ЮНЕСКО з етики наукових знань та технологій (КОМЕСТ) в 2016 р. опублікувати «Попередній проект доповіді КОМЕСТ з етики робототехніки», у якому говориться про можливість вбудовувати роботам систему етичних норм шляхом програмування за допомогою етичних кодів, спеціально розроблених для попередження небезпечної поведінки [11, с. 100].

Щодо правового аспекту, то варто згадати ініціативу Європейського парламенту щодо розгляду проекту резолюції про правовий статус роботів як «електронної особи», яка має свої специфічні права та обов'язки і не може розглядатися просто інструментом у руках їх власників чи користувачів [3, с. 9], однак офіційного визнання така ідея досі не отримала.

Слід додати, що якщо правосуб'єктність постлюдині можна визначати за аналогією з фізичною особою, враховуючи наявність когнітивних функцій, еквівалентних людським, то такий підхід не можна застосовувати до роботів як можливих суб'єктів права, адже існує питання щодо обсягу їхньої відповідальності у разі скоєння правопорушення.

Найбільш аргументованою є ідея надання роботу статусу за аналогією зі статусом юридичної особи. З цього випливає можливість наділення його власним майном, офіційна реєстрація нового суб'єкта та несення

майнової відповідальності власником (за умови, що шкода, завдана роботом, спричинена помилкою в програмному забезпеченні) [13, с. 190-191]. Однак якщо в перспективі робот, наділений штучним інтелектом, буде здатний активно самовдосконалюватися, навчатися, аналізувати отриману інформацію, то він почне діяти, виходячи з власних «міркувань». А в такому випадку відповідальність він має нести самостійно [14, с. 88-89].

Також варто зазначити, що перспектива широкого впровадження в життя штучного інтелекту може призвести до появи нової сфери юстиції. Крім традиційної, можна буде говорити про появу двох нових видів: умовно в наукових колах їх називають «змішана юстиція» (вирішення правових спорів між фізичними, юридичними особами, суспільством та роботами) та «юстиція штучного інтелекту» (вирішення правових спорів між фізичними, юридичними особами, суспільством та роботами). Створення нових правових постулатів є необхідною умовою забезпечення людству можливості контролювати розвиток суспільних процесів [15, с. 96-97].

Крім того, доцільно говорити про місце права штучного інтелекту в галузі ІТ-права. На жаль, сьогодні вона формується доктринальним підходом до права інформаційних технологій, а не юридичним, як самостійне явище, що й породжує прогалини, спричинені невідповідністю правового і суспільного розвитку [16, с. 180].

Загалом предметом ІТ-права виступають відносини у цифровому середовищі (відносини з приводу створення, зберігання, передачі та захисту інформації в електронному вигляді). Його приматом є приватне право, бо саме методологія приватного права відповідає духу галузі, що регулюється [16, с. 184].

ІТ-право сьогодення охоплює питання інформаційної безпеки, електронних послуг та електронної комерції, електронного урядування і можливостей управління Інтернетом, питання кіберпростору та кібербезпеки, захисту персональних даних тощо [16, с. 182]. Однак ІТ-право майбутнього регулюватиме відносини, пов'язані не з інформаційним суспільством, а з інформаційним суспільством (узагальнена назва суспільства з новими умовами розвитку інформаційних технологій, завдяки яким генерування, обробка і передача інформації перетворилися на фундаментальне джерело продуктивності та влади та постійно проводяться паралелі з глобальним суспільством, основою якого стала глобальна взаємопов'язана мережа Інтернет) [16, с. 181].

Саме робота над формуванням інформаційного суспільства є головним завдан-

ням законодавця в питанні досягнення балансу між правовою системою та технічними процесами.

Висновки

Таким чином, для того щоб подальший прогрес технологізації та роботизації суспільства не став пагубним для людства, щоб бути готовим до нових викликів часу, потрібно вже зараз на законодавчому рівні регламентувати правовий статус нових суб'єктів з визначенням обсягу їхньої правосуб'єктності. Для роботів доцільно говорити, що це може відбуватися за аналогією зі статусом юридичної особи. Що стосується постлюдини, то це еквівалентність правосуб'єктності фізичної та електронної особи.

Також можлива поява нової юстиції, що має встановити модерні приписи регулювання правовідносин між суб'єктами права, що існують сьогодні, та роботизованим механізмом, наділеним штучним інтелектом.

Крім того, варто наголосити, що законодавцеві слід приділити окрему увагу регулюванню галузі ІТ-права (саме ця сфера є найбільш важливою в питанні регламентації прав, пов'язаних з технологізацією суспільства).

Отже, сьогодні завдання людства – забезпечити наступним поколінням гідне гуманне життя, не дозволити перетворити технічний вибух на незворотні процеси у суспільстві, які можуть як породити якісно новий етап еволюції, так і повернути людство до доєволюційного періоду, саме правовим шляхом. Для цього необхідно на законодавчому рівні почати врегульовувати висвітлені вище питання, адже лише таким чином можливо досягнути консенсусу між людиною та штучним інтелектом у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Поліщук А.А., Гуденко Д.О. Четверте покоління прав людини: реалії та перспективи для України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 3. С. 39-43.
2. Вакарюк Л. Основні підходи до розуміння поняття «інформаційні права людини». *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 155-159.
3. Улашкевич Л.А. Майбутнє прав людини через призму трансгуманізму. *Філософські науки*. 2018. № 10 (62). С. 7-10.
4. Коваль М.В. До питання про визначення сутності і поняття четвертого покоління прав людини. *Збірник матеріалів «Всеукраїнських правових наукових читань»*. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД». 2017. С. 126-131.
5. Терлецька Н. Людина в метаантропології та трансгуманізмі й смисл людського буття. *ГРАНІ*. 2020. Том 23. № 1-2. С. 59-65.
6. Review of An AI Approach to Legal Reasoning. *AI Magazine*. 1988. Вип. 9. С. 90-91.

URL: file:///C:/Users/User/Downloads/947-Article%20Text-944-1-10-20080129.pdf. (дата звернення: 07.12.2020).

7. Городиський І.М. Тенденції розвитку правового регулювання штучного інтелекту в Європейському Союзі. *IT-право: проблеми та перспективи розвитку в Україні*: збірн. матер. II-ї Міжн. наук.-практ. конф. (17 лист. 2017 р.). Львів, 2017. С. 51-57.

8. Баранов О.А. Інтернет речей і штучний інтелект: витоки проблеми правового регулювання. *IT-право: проблеми та перспективи розвитку в Україні*: збірн. матер. II-ї Міжн. наук.-практ. конф. (17 лист. 2017 р.). Львів, 2017. С. 18-42.

9. Радутний О.Е. Мораль і право для штучного інтелекту та цифрової людини: закони робототехніки та «проблема вагонетки». *Інформація і право*. 2019. № 3(30). С. 78-95.

10. Баранов О. А. Ідентифікація робота з штучним інтелектом як суб'єкта права. *Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження* : матер. II-ї наук.-практ. конф. (29 лист. 2018 р.). Київ: КПП ім. Ігоря Сікорського, 2018. С. 8-12.

11. Каткова Т.Г. Закони про роботів: сучасний стан та перспективи розвитку. *IT-право: проблеми*

та перспективи розвитку в Україні: збірн. матер. II-ї Міжн. наук.-практ. конф. (17 лист. 2017 р.). Львів, 2017. С. 99-103.

12. Кошелева К.О. Проблема надання правосуб'єктності штучному інтелекту. *Юридичний бюлетень*. 2019. Вип. 11. Ч. 1. С. 60-66.

13. Некіт К.Г. Щодо можливості самостійної майнової відповідальності роботів (штучного інтелекту). *Модернізація цивільно-правової відповідальності* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (18 жовт. 2019 р.). Київ, 2019. С. 189-193.

14. Колодін Д.О., Байталюк Д.Р. Щодо питання цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану роботизованими механізмами зі штучним інтелектом (роботами). *Часопис цивільстики*. 2019. Вип. 33. С. 87-91.

15. Карчевський М.В. Основні проблеми правового регулювання соціалізації штучного інтелекту. *IT-право: проблеми та перспективи розвитку в Україні* : збірн. матер. II-ї Міжн. наук.-практ. конф. (17 лист. 2017 р.). Львів, 2017. С. 93-98.

16. Сімсон О.Е. IT-право V. Інформаційного права: на зламі епох. *IT-право: проблеми та перспективи розвитку в Україні* : збірн. матер. II-ї Міжн. наук.-практ. конф. (17 лист. 2017 р.). Львів, 2017. С. 180-186.

Bohdana Dovhan, Tetiana Mikhailina. Fourth-generation digital human rights through the prism of transhumanism

The article examines the essence and features of the evolution of digital rights as components of the fourth generation of human rights, their connection with the concept of artificial intelligence, robotics of society, transhumanist teaching, which provides for the appearance of a post-human (superintelligence), and analyzes the consequences of the appearance and development of such a phenomenon for law as a whole.

The article describes the nature of transhumanism, which is based on the idea of merging human and artificial intelligence, which can lead to the emergence of a new type of legal relations that arise between a person and a post-person and between post-people.

The origins of the concept of artificial intelligence, as well as its cognitive functions equivalent to human ones (perception, recognition and classification of any signals of the surrounding world, the presence of memory without gaps; processing significant amounts of information, etc.) are determined.

The expediency of giving artificial intelligence legal personality is justified by giving the example of the Sofia robot developed by the Hong Kong company Hanson Robotics, which is able to adapt to human behavior and develop itself and has received Saudi citizenship.

It is indicated that the legal personality of a robot endowed with artificial intelligence provides for the regulation of its legal status, the list of rights and obligations, the amount of compensation for losses for material damage caused, and so on. The possibility of robots acquiring legal personality by analogy with individuals and legal entities is considered. It is analyzed that the latter option is more appropriate, since in this case it is possible to endow an electronic person with their own property, officially register a new entity and bear property liability by the owner.

The issue of the prospects for the emergence of a new sphere of justice, as well as the need to develop the field of IT law, the proper legal framework of which is the most important element of further technologization of society, is raised.

It is concluded that only timely legislative regulation of relations arising in connection with the emergence and development of digital rights is the key to achieving consensus between humans and artificial intelligence in the future, because if you allow new technological wonders to evolve spontaneously, this can lead to negative irreversible social processes.

Key words: artificial intelligence, robot, transhumanism, legal personality, legal status, digital justice, IT law.